

La Convenció de la UNESCO de 2005 o l'impensat de la pluralitat lingüística

JACQUES GUYOT

Professor de la Universitat Paris VIII Vincennes

ja.guyot@laposte.net

Codi ORCID: orcid.org/0000-0003-3624-8035

Article rebut el 15/03/17 i acceptat el 22/05/17

Resum

L'article analitza la manera com la qüestió de la diversitat lingüística, tot i que present en un gran nombre de textos, informes i declaracions de la UNESCO, va ser escamotejada a la Convenció de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals. Si bé les reflexions sobre la salvaguarda de les llengües del món van contribuir a fer prendre consciència que la riquesa lingüística és un bé comú preciós, no apareixen a la Convenció, que tradueix de facto una retracció important respecte de la Declaració universal sobre la diversitat cultural, un text amb vocació de guiar les orientacions de la Convenció de 2005.

Paraules clau

Diversitat cultural, pluralitat lingüística, llengües minoritàries, multilingüisme, polítiques lingüístiques.

Abstract

The article analyses how the issue of linguistic diversity, despite being present in many of UNESCO's texts, reports and declarations, was sidestepped in the 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. Although reflections on the safeguarding of the world's languages have contributed to the realisation that linguistic wealth is a precious common good, they are not reflected in the Convention, translating de facto as a major climbdown from the Universal Declaration on Cultural Diversity, a text that is supposed to shape the guidelines of the 2005 Convention.

Keywords

Cultural diversity, linguistic plurality, minority languages, multilingualism, linguistic policies.

El preàmbul de la Convenció de la UNESCO de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals assenyalava que “la diversitat lingüística és un element fonamental de la diversitat cultural” i insisteix en el paper determinant de l'educació per promoure les llengües del món.

Aquest recordatori és sens dubte beneficiós i ho seria encara més si la recomanació en qüestió, al capdavant bastant lacònica perquè seguidament tan sols apareix una vegada en el document d'un centenar de pàgines, hi fos, per una banda, explícitament definida —què s'entén per *diversitat lingüística*— i, per l'altra, desemboqués en mesures concretes.

Aquesta referència marginal a la diversitat dels idiomes que es parlen al món, principalment al voltant d'allò que determinats lingüistes analitzen com els efectes lingüístics de la globalització (Calvet 2002), és estranya, sobretot perquè la UNESCO produeix nombrosos textos sobre el futur de les llengües del món, entre d'altres, l'*Atlas des langues en danger dans le monde* (Atlas de les llengües del món en perill), que es publica des del 1996 i s'amplia i s'actualitza periòdicament (Wurm 1996, 2001; Moseley 1996, 2010), la Declaració universal sobre la diversitat cultural (UNESCO 2001) o també l'informe mundial posterior a la Convenció, titulat *Investir dans la diversité culturelle et le dialogue interculturel* (Invertim

en la diversitat cultural i el diàleg intercultural), on hi ha un capítol dedicat al multilingüisme i a la revitalització lingüística (UNESCO 2009). Aquests textos palesen la preocupació de la institució internacional per la desaparició de les llengües del planeta, en el cas de l'Atlas amb un balanç molt documentat i precís de les llengües en perill o ja desaparegudes. Són textos, però, que no tenen la força d'una convenció, que té per objectiu fixar els marcs jurídics internacionals que haurien d'inspirar els estats nació.

Tenint en compte això, és lícit preguntar-se respecte del silenci de la Convenció sobre el tema de la protecció i la promoció de la diversitat lingüística, respecte de l'absència de definició i de recomanacions concretes, respecte del fet que la qüestió lingüística sigui considerada com un component secundari de la diversitat cultural sense que s'expliciti la correlació, tanmateix orgànica, entre llengua i cultura. Es planteja un veritable problema si es disgreguen els aspectes culturals, polítics i econòmics de la qüestió lingüística, que a mi em sembla central en els debats culturals. És aquest impensat que m'agradaria abordar aquí al voltant de tres punts:

1. Alguns comentaris sobre la manera com la UNESCO aborda la diversitat cultural i resitua el tema de la diversitat lingüística en aquest marc general.

2. Un balanç raonat del concepte de diversitat lingüística per tal de mostrar fins a quin punt és fonamental tenir-la en compte en les polítiques internacionals i nacionals com a element que contribueix a la pau i a la seguretat mundials.
3. Una anàlisi crítica de les mancances i els límits de la Convenció de 2005.

Diversitat cultural i qüestions lingüístiques

Abans que res, cal precisar que no ens proposem comentar aquí els nombrosos debats sobre la qüestió dels intercanvis culturals tal com s'han plantejat al si de la UNESCO, tant respecte al NOMIC (nou ordre mundial de la informació i la comunicació) com respecte dels conceptes d'excepció cultural o, més recentment, de diversitat cultural. Els balanços i comentaris crítics són la font de les reflexions entre els diferents estats membres de la UNESCO i analitzen, per exemple, a partir de l'economia política de la comunicació (Mattelart 2005a i 2005b) o del dret (Neuwirth 2006), les tensions sobre la manera d'entendre els desequilibris en la producció i la circulació dels béns culturals, sobre la dificultat de posicionar-se contra la doctrina del free flow of information promoguda pels Estats Units o contra l'Organització Mundial del Comerç (OMC) per tal de sostroure els béns culturals i simbòlics a les lògiques d'un mercat globalitzat, del qual la deriva semàntica del concepte d'excepció al de diversitat cultural n'és un dels indicadors.

D'entrada, però, és important subratllar que el terme diversitat és polisèmic, “un calaix de sastre que abraça realitats i posicions contradictòries, adient per a tots els compromisos contextuals” (Mattelart 2005a: 3). La interpretació és tan àmplia que crea consens: expressió sorgida d'una mena de llenguatge vacu de contorns semàntics mòbils i eteris (Huyghe 1991), qui es podria oposar a la promoció d'aquesta diversitat? Les institucions internacionals, els estats, els grups de comunicació, les empreses del sector de les indústries culturals, els artistes, els actors culturals o fins i tot les associacions? Tanmateix, tots tenen interessos molt divergents, des dels qui defensen la necessitat de sacralitzar les produccions culturals o el necessari establiment de polítiques públiques fins als qui volen afavorir la barreja de cultures i hi veuen un nou principi democràtic, els qui conceben la cultura com una referència identitària i els qui es remeten a les regles d'un mercat mundial no reglat que s'adreça a públics solvents als quals se'ls ha de condicionar els gustos. Aquesta expressió vaga i connotada sistemàticament de manera positiva ha anat substituint de mica en mica, tant a l'agenda dels debats de la UNESCO com a la de la Unió Europea, la noció d'excepció cultural, més exigent a l'hora de protegir les obres cinematogràfiques o audiovisuals (Mattelart 2005a).

Polisèmic quan es tracta de cultura, el concepte esdevé contradictori en qüestió de llengües en la mesura que el terme, que deixa entendre que hi ha una gran varietat de llengües al món, d'alguna manera les posa totes en peu d'igualtat malgrat

que la realitat sigui ben diferent. I és que la paleta d'idiomes que es parlen al planeta mai no havia estat tan amenaçada; el seu nombre es va reduir dràsticament en el decurs del segle xx i la minva creix acceleradament en el segle xxi. Algunes xifres ens permetran fer-nos una idea d'un fenomen àmpliament estudiat i documentat en l'àmbit acadèmic. Hi ha lingüistes que parlen de la mort programada d'una gran part de les llengües (Crystal 2000; Hagège 2000; Wurm 2001; Moseley 2010); el 96% d'unes 5.000 llengües són parlades només pel 4% de la població mundial (Grimes 2000), fet que indica fins a quin punt són parlades per un nombre restringit de parlants; el 50% no tenen un sistema d'escriptura, la qual cosa les condemna irremissiblement a desaparèixer sense deixar rastre quan desapareguin els seus darrers parlants, i s'emportaran de passada el saber i els coneixements que expressen; cada any desapareixen 25 llengües (Hagège 2000), un fet que s'accelera en l'era de la globalització, de les tecnologies de la informació i de la comunicació i del desenvolupament de les indústries culturals: el projecte de la UNESCO de l'atles de les llengües del món en perill calcula que en el decurs del segle XXI desapareixeran més de 3.000 llengües, xifra que representa prop del 50% del total (Wurm 2001: 14).

Això es tradueix també en una reducció dràstica del nombre de llengües vers les quals es tradueixen els llibres: 20 llengües, 16 de les quals són parlades a Europa, acaparen el 90% de les traduccions, a la qual cosa s'hi ha d'afegir una supremacia de l'anglès, atès que el 55% de les obres són traduïdes de l'anglès, mentre que només el 6,5% es tradueixen a la llengua anglosaxona (UNESCO 2001: 81-82). Aquestes xifres palesen fins a quin punt l'existència i la visibilitat de les llengües no hegemòniques estan amenaçades per les noves formes d'imperialisme cultural.

Davant de la reducció progressiva en l'ús de determinades llengües i de la seva classificació com a llengües en perill quan els infants que aprenen la seva llengua materna en el si de la família no arriba al 30%, es pot dir que el concepte de diversitat cultural sembla un desig irrealitzable (Wurm 2001: 14). En resum, la constatació no pot ser sinó pessimista quan el procés de revitalització es bloqueja per l'absència de transmissió a les generacions joves, quan les llengües s'afebleixen per manca de prestigi, quan “pateixen per manca de poder i d'independència econòmica, d'infraestructures estables en la majoria de casos, d'analfabetisme”, subratlla la darrera actualització de l'Atles de la UNESCO, on s'expressa l'esperança que el seu treball de descripció desemboqui en “la conscienciació comuna de la humanitat i el bé comú dels seus estats membres” (Moseley 2010: 10).

En aquest context, no és segur que es pugui parlar d'una “diversitat lingüística” que s'hauria de protegir i de promoure al màxim. Si s'accepta definir la diversitat lingüística com la varietat de les possibilitats a les quals un ésser humà pot accedir —per exemple, submergint-se en una comunitat per aprendre a parlar o seguint un procés escolar per llegir i escriure—, i fins i tot la proliferació, multitud, abundància o profusió de llengües

considerades en peu d'igualtat cultural, política i jurídica, com una mena de viver on una persona inclinada al poliglòtisme pot triar lliurement en funció dels seus interessos i de les seves expectatives, forçosament s'ha de reconèixer que el ventall queda limitat a algunes llengües internacionals, ben implantades en territoris concrets, xarxes virtuals i béns culturals, que es beneficien d'estructures educatives o mediàtiques i estan ben valorades des del punt de vista polític, cultural i econòmic. Però, en oposició a les xifres relatives a la fragmentació extrema de les pràctiques lingüístiques dites minoritàries (vegeu supra), el 3% de les llengües importants són parlades pel 96% de la població mundial (Bernard 1996: 142). Pel que fa a Internet, s'ha de dir que reproduceix aquestes desigualtats atès que tan sols hi són presents poc més de 500 llengües (Crystal 2000: 142).

La UNESCO va ser alertada d'aquesta situació tan preocupant al Congrés Internacional de Lingüística del 1992 que es va celebrar al Quebec. En aquella ocasió es va instar l'organització internacional a endegar, el 1993, el projecte de *Llibre vermell de les llengües en via de desaparició*. El primer balanç es va publicar el 1996 i des d'aleshores s'actualitza periòdicament (Wurm 1996, 2001; Moseley 1996, 2010). Seguint el camí marcat a la 31a reunió de la Conferència General de 2001 per la Declaració universal sobre la diversitat (UNESCO 2001), cal destacar també els treballs del grup d'experts sobre les llengües en perill del març de 2003 (UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003), que es proposen posar remei a les amenaces que pesen sobre les llengües més fràgils.

Es fa evident que la UNESCO, quan aborda específicament els aspectes internacionals de la diversitat lingüística, preveu prioritàriament mesures encaminades a assegurar el salvament de les llengües en perill —la meitat de les que es parlen al planeta— i de revitalitzar-ne l'ús, principalment mitjançant l'educació i el plurilingüisme: és l'hora de la presa de consciència i de la mobilització en una situació de gran crisi lingüística (Krauss 1992). Amb això volem dir que la qüestió lingüística no és del tot aliena a les preocupacions de la UNESCO, la qual ha contribuït en gran mesura a promoure en els estats un conjunt de recomanacions encaminades a defensar el multilingüisme.

El quid de la diversitat lingüística

En una època de globalització dels intercanvis, ja siguin econòmics o culturals, tant si concerneixen turistes, migrants, refugiats, estudiants o empresaris, la qüestió lingüística fa aflorar una paradoxa. Com més circulen les persones pel planeta, jugant a saltar fronteres gràcies a la rapidesa dels mitjans de comunicació, més han de compartir una mateixa llengua vehicular per entendre's: aquest idioma comú no cal dominar-lo perfectament amb les seves subtils semàntiques, fonològiques i sintàctiques, tal com passa amb el globish, una versió simplificada de l'angloamericà que serveix de llengua vehicular a executius, comercials, empresaris i també

investigadors del planeta (Nerrière i Mellot 2010). En el decurs dels segles, diverses llengües d'aquest tipus han servit al comerç internacional, per exemple la lingua franca, barreja d'italià, francès, venecià, turc i grec utilitzada a l'Imperi del Llevant i que va contribuir a forjar la unitat mediterrània (Kahane i Tietze 1958; Dakhliia 2008).

En aquest context, ¿per què caldria defensar la varietat de llengües parlades al nostre planeta quan són molts els qui veuen en la globalització dels intercanvis una oportunitat de posar fi a la maledicció de Babel? Al capdavall, semblaria més senzill retenir-ne un petit nombre per comunicar i dialogar millor: aquest va ser el projecte de Ludwik Lejzer Zamenhof, inventor de l'esperanto, que va intentar promoure com a llengua universal a partir de 1887. Mitjançant la internacionalització dels sistemes de comunicació, aquesta tendència ja s'ha fet present amb l'omnipresència de l'angloamericà en els productes culturals (llibres, traducció, pel·lícules i sèries) i a Internet.

Així doncs, en un sistema educatiu obert a la pluralitat lingüística i a la interculturalitat, les dues opcions no són en absolut contradictòries. De fet, si bé ningú no nega la legitimitat de dominar una o dues grans llengües internacionals de comunicació —com l'anglès o el castellà—, res no impedeix ensenyar i parlar llengües vernacles, la territorialitat de les quals, per restringida que sigui, no ha d'hipotecar el patrimoni cultural que capitalitza. És una qüestió d'hegemonia i de la forma de veure la constitució i la circulació dels coneixements per la intermediació de les llengües, algunes de les quals són més fràgils que d'altres.

En aquest sentit, els textos de la UNESCO dedicats als aspectes lingüístics són molt explícits sobre les raons de protegir i defensar les llengües i donen arguments poderosos contra aquells que pensen que l'hegemonia d'uns quants idiomes internacionals és una cosa normal, que sempre hi ha hagut llengües que han desaparegut a causa de les barreges culturals o de les aventures imperials i colonials (el cas de l'Imperi romà), que determinades cultures no s'adaptin als nous reptes de la globalització, o també aquells que persisteixen a concebre les llengües i les cultures en els termes de les jerarquies evolucionistes. Així, prenent posició sobre aquesta qüestió, l'Atlas precisa que:

“Cada llengua expressa una visió del món i un conjunt cultural únics, reflecteix la manera com una comunitat lingüística ha resolt els seus problemes en la seva relació amb el món i ha formulat el seu pensament, el seu sistema filosòfic i la seva comprensió del món que l'envolta. En això, cada llengua és un mitjà per expressar l'herència cultural intangible d'un poble i conserva l'empremta d'aquella cultura que la sosté durant un temps, fins i tot després que aquesta cultura s'hagi desintegrat i ensorrat, la majoria de vegades sota l'impacte d'una cultura diferent, intrusiva, poderosa i generalment metropolitana” (Wurm 2001: 13).

El final d'aquesta cita il·lustra, d'altra banda, les tensions lingüístiques en un mercat molt competitiu on determinades

llengües estan més cotitzades que d'altres (Calvet 2002), però també on la desaparició de llengües no queda compensada per l'aparició de noves: al llarg del segle XX van néixer un nombre infinitesimal d'idiomes: l'hebreu (Crystal 2010: 127), per exemple, els diversos criolls i les llengües de signes.

Una llengua també expressa els sabers, com és el cas en nombroses societats autòctones que tenen un prolongat coneixement empíric de farmacopees anomenades tradicionals (Boumediene 2016), de biòtops, de tècniques sofisticades i diverses que s'apliquen a l'agricultura, la caça, la pesca, la fabricació d'estris. Sense parlar de les expressions literàries o poètiques, els contes i les llegendes. Això és el que diu l'informe internacional del 2009 amb altres termes:

“Les llengües són un mitjà a través del qual passen les nostres experiències, el nostre entorn intel·lectual i cultural, les nostres modalitats de trobada amb l'altre, els nostres sistemes de valors, els nostres codis socials i els nostres sentiments de pertinença, tant des d'un punt de vista individual com col·lectiu. A la llum de la diversitat cultural, la diversitat lingüística reflecteix la capacitat d'adaptació creadora dels grups humans a les evolucions que es produeixen en el seu entorn físic i social. En aquest sentit, la llengua no és un simple mitjà de comunicació, és el teixit mateix de les expressions culturals, el vehicle de les identitats, dels sistemes de valors i de les visions del món” (UNESCO 2009: 71).

Fent-nos ressò de les afirmacions del sociolingüista nord-americà Joshua Fishman, afegirem:

“El vocabulari d'una llengua és un mica el catàleg raonat dels conceptes i elements essencials d'una determinada cultura. Si prenem el cas dels pobles autòctons, les aspiracions culturals dels habitants de les illes del Pacífic difereixen forçosament de les dels ramaders de rurs de Sibèria. La llengua tradicionalment associada a una cultura en general és aquella que correspon al seu entorn i a l'ecosistema local, a la fauna i a la flora utilitzades amb finalitats mèdiques o alimentàries, entre d'altres, i que reflecteix els valors i la visió del món de cada població” (UNESCO 2009: 79).

A l'Atlas mateix s'expressa estranyesa pel fet que pugui preocupar l'extinció d'espècies animals o vegetals sense entendre que l'amenaça que pesa sobre la biodiversitat també alerta sobre la desaparició “d'un dels béns més preciosos de la humanitat, la diversitat lingüística” (Wurm 2001: 19), sobretot tenint en compte que els estils de vida dels pobles que parlen aquestes llengües depenen en gran mesura dels equilibris que han sabut construir amb el seu medi natural. Aquesta mateixa comparació apareix a l'informe del 2009 en què la diversitat lingüística es considera com un indicador de la biodiversitat:

“S'ha concebut un índex de la diversitat biocultural per expressar a escala planetària el grau de correlació entre la riquesa biològica d'un territori i el nombre de llengües

que s'hi parla. Es tracta de la primera temptativa global de quantificar la diversitat biocultural mitjançant un índex calculat per països. Aquest índex es basa per a cada territori en cinc indicadors: el nombre de llengües, religions i ètnies que hi són representades (per a la diversitat cultural) i el d'espècies animals (ocells i mamífers) i vegetals que acull (per a la diversitat biològica). L'índex obtingut ha permès identificar tres ‘regions clau’ d'una diversitat biocultural excepcional” (UNESCO 2009: 78).

Per acabar, revelem altres observacions que es fan ressò de les tesis d'antropòlegs segons els quals la natura i la cultura són els dos components essencials de la construcció de la identitat humana:

“Si bé la diversitat biològica i la diversitat cultural s'han pogut constituir diferenciadament, no han cessat d'interactuar per produir la diversitat. Humana i ambiental tal com la coneixem avui” (UNESCO 2009: 217).

Malgrat la reserva que es pugui tenir respecte dels pressupòsits d'aquesta associació entre l'àmbit biològic i el cultural (hi ha països llatinoamericans que l'utilitzen per construir la seva comunicació turística, essencialitzant de passada els pobles originaris), aquest índex il·lustra la correlació entre la fragilitat dels estils de vida de les comunitats i del seu biòtop.

Aquest balanç succint mostra, per si fes falta, que la manera com s'ha definit o teoritzat la diversitat lingüística al si de les diverses instàncies i grups de treball de la UNESCO manifesta una conscienciació profunda del fet que la desaparició de les llengües, en tant que expressen i mediatitzen formes culturals inèdites, se saldaria amb la pèrdua irremissible de sabers i coneixements. Recuperem per a les llengües allò que l'escriptor malià Amadou Hampaté Bâ indicava respecte de la desaparició dels antics dipositaris del patrimoni cultural oral africà: cada ancià que mor equival a la crema d'una biblioteca sencera.

Els límits de la Convenció de 2005

En una primera anàlisi, l'adopció de la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals l'octubre del 2005 constitueix més aviat un avenç positiu: el vot dels 154 països reunits a la 33ena Conferència General de la UNESCO va ser unànime, exceptuant quatre abstencions i dos vots negatius, dels Estats Units i d'Israel. El text avalat en aquestes circumstàncies constitueix un “pas simbòlic [ja que] reconeix la naturalesa específica de les activitats, els béns i els serveis culturals i estableix les premisses d'un dret supranacional que fa front al projecte de liberalització a ultrança de la cultura, reduïda a una mercaderia, entre d'altres” (Mattelart 2005b: 3). A més, haver optat per parlar de “diversitat de les expressions culturals” obre el camp més enllà de l'audiovisual i de les indústries culturals i engloba totes les formes culturals dels grups i de les societats humanes.

Amb tot, vist de més a prop, el text de la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals se situa una mica per darrere de la Declaració universal sobre la diversitat cultural de 2001, que tanmateix semblava preparar el terreny per a la redacció del text del 2005. És veritat que la Declaració es va redactar en un moment en què els Estats Units no eren membres de la UNESCO: assistien a les reunions en qualitat d'observadors i no va ser fins al 2003 que van poder exercir el seu pes en els debats i endolcir els elements de reflexió que figuraven a la declaració. “Confusió de conceptes” i “zones d'ombra” en la redacció de l'avantprojecte de la Convenció (Mattelart 2005b: 25) per abordar les qüestions lingüístiques, a les quals es fa referència rarament i de forma vaga: a banda d'una única aparició de l'expressió “diversitat lingüística” en el preàmbul, trobem una menció en l'article 6 a les “disposicions relatives a la llengua emprada per a aquestes activitats, béns i serveis”. El paper assignat a la diversitat cultural és tan insignificant que alguns analistes pensen que, més que un oblit, es tracta d'un veritable intent de marginalització en un context de globalització en el qual, arran de la querella sobre l'excepció cultural al voltant de les produccions audiovisuals i cinematogràfiques, la informació textual hauria perdut terreny i “[la focalització] en l'aspecte audiovisual de la cultura garantiria un millor control dels efectes de la globalització que concentrar-se en les llengües via l'escrit” (Ben Henda 2006: 46).

Som lluny de la Declaració de 2001, que indicava de manera més concreta la importància de “salvaguardar el patrimoni lingüístic de la humanitat” (article 5), “de fomentar la diversitat lingüística —en el respecte de la llengua materna— a tots els nivells de l'educació, arreu on sigui possible, i estimular l'aprenentatge multilingüe des d'edats primerenques” (article 6), o bé de “promoure la diversitat lingüística en l'espai digital i fomentar l'accés universal, a través de les xarxes mundials, a totes les informacions que pertanyen al domini públic” (article 10). Igualment, les relacions entre cultures i identitats hi són explícitades clarament, principalment pel que fa a les llengües de les minories, i els drets culturals són considerats com un factor de cohesió social i política:

“Els darrers anys s'observa més comprensió respecte al fet que la plena aplicació dels drets culturals és indispensable per a la pau i la seguretat. La salvaguarda de la diversitat cultural va lligada de forma inseparable a la preservació de la valuosa identitat cultural de les nacions, ètnies, minories lingüístiques i religioses dels pobles autòctons; també és crucial per a un desenvolupament lliure de la personalitat humana” (UNESCO 2001: 24).

A banda de les que es refereixen al sector educatiu o a Internet, altres recomanacions aconsellen afavorir les traduccions, prosseguir el treball de cartografia de les llengües en perill, desenvolupar una aproximació intercultural als pobles autòctons, doblar i subtítular pel·lícules i produccions audiovisuals, promoure el plurilingüisme de manera sistemàtica a les escoles com a “repte psicolingüístic i polític” o permetre

a cadascú disposar de les eines lingüístiques per poder circular d'un món a l'altre. Es proposen solucions concretes per assolir aquests objectius: l'estudi per immersió, l'intercanvi escolar (la UNESCO vol apadrinar un sistema de beques), l'establiment de clubs o el desenvolupament de la recerca internacional sobre lingüística pedagògica i la comunicació intercultural. La diversitat lingüística s'hi defineix com una necessitat i no pas com un luxe, atès que, gràcies a les competències multilingües adquirides, cadascú pot accedir a tota la informació de domini públic disponible: la Declaració precisa que el domini d'una llengua “universal” com ara l'anglès no és la millor via per encoratjar l'accés a la riquesa dels continguts culturals disponibles. S'hi fomenta amb escreix el multilingüisme a tots els nivells de les activitats humanes, des de l'ensenyament primari, secundari i superior fins a la formació d'administradors de webs, però també de periodistes, de professionals dels mitjans de comunicació i d'ensenyants realment políglotes.

El text de la Declaració universal sobre la diversitat cultural és certament ambiciós i molt complet per a tot aquell que s'interessi per les llengües minoritàries. Encaixa perfectament amb les preocupacions dels etnolingüistes que alerten els països i les institucions internacionals sobre la desaparició de les llengües al món. Promou amb força una aproximació humanista a la pluralitat de les llengües, insisteix a reequilibrar el lloc d'aquestes llengües en l'espai públic, considera el mosaic lingüístic com una riquesa que cal defensar i valorar, i treballa per la formació d'individus políglotes oberts a l'alteritat i la curiositat pel món.

Finalment, la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals sembla totalment expurgada d'allò que donava interès a les reflexions iniciades en el marc de la 31a Conferència de 2001. Cal veure-hi, sens dubte, l'oposició de nombrosos països —no tan sols dels Estats Units— que difícilment assumeixen la defensa i la promoció de les llengües depreciades i devaluades en el seu propi territori per raons lligades a relacions històricament conflictives amb les seves minories (Guyot 2015). Durant molt de temps, els immigrants que arribaven al continent nord-americà mai no van reivindicar un tractament lingüístic particular i les llengües maternes quedaven confinades a l'esfera privada o de comunitat; l'extensió progressiva del castellà com a segona llengua del país debilita un Estat que mai no havia previst incloure en la seva Constitució cap article que estipulés que l'anglès n'era l'única llengua oficial. Aquest no és el cas de França, que des de la Revolució Francesa s'ha construït sobre una tradició jacobina fundada en el principi que la pluralitat lingüística constituïa un obstacle per a la unitat política: partint d'aquí, quan França signa la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries el juny del 1992, aquell mateix mes vota una esmena constitucional que precisa que el francès és la llengua oficial de la República, la qual cosa permetrà seguidament al Govern no ratificar la Carta Europea. També es pot reconèixer la part d'implícit que caracteritza els estats membres d'instàncies internacionals o supranacionals per als

quals els aspectes lingüístics tenen relació sobretot amb la valoració de les llengües oficials en els debats com a llengües de treball. Al capdavant, la menció minimalista que es fa de la diversitat lingüística deixa el camp obert a la interpretació més àmplia possible.

Entre els sectors que es mantenen definitivament a l'ombra, cal tornar a parlar de la promoció de les "petites cinematografies", àmbit de les produccions realitzades per grups subalterns i dedicades a aquests: dones, llengües i pobles minoritaris (Ledo 2013). Per raó de la seva difusió en àrees lingüístiques restringides, aquestes cinematografies són fràgils i, sense polítiques actives d'ajuda a la producció i a la difusió, estan condemnades a desaparèixer. De fet, es tracta de nínxols de mercat poc rendibles, desdenyats per les indústries culturals, les quals per vocació treballen a gran escala en mercats normalitzats i globalitzats. Per a les indústries culturals el problema principal a partir del moment que s'ha de fabricar un producte audiovisual en una llengua minoritària són evidentment les dimensions d'un públic restringit per al qual s'han de preveure despeses suplementàries de doblatge o de subtitulació elevades.

Un altre impensat en la Convenció de 2005: l'oblit de les polítiques de comunicació. Aquesta dada és essencial en l'expressió lingüística dels grups i dels pobles minoritaris que, en el sector dels mitjans (un altre impensat de la Convenció) i d'Internet, pateixen l'hegemonia de les grans llengües de comunicació internacional, principalment l'anglès, que el 2007 encara vehiculava un 45% dels continguts en línia (Pimienta et al. 2009). El lloc de les llengües en els mitjans audiovisuals depèn, en general, de les reivindicacions per instaurar un "dret a la comunicació", única alternativa per salvaguardar espais que permetin l'expressió de grups socials, associacions i col·lectius d'artistes; pel que fa a Internet, veient el que va passar amb el NOMIC, sens dubte ha arribat el moment de pensar un nou ordre mundial de les xarxes (Mattelart 2005a: 99).

En aquesta matèria, altres textos internacionals i supranacionals s'allarguen més sobre els reptes lingüístics. És el cas de la Convenció 169 de l'OIT, més prescriptiva, tot i que només concerneix, stricto sensu, els pobles indígenes i tribals (OIT 1992). La Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries de 1992 és el text que ofereix el marc més ambiciós per a la defensa de les llengües, amb un conjunt de disposicions molt concretes relatives als diferents àmbits de les activitats humanes: l'ensenyament (article 8), la justícia (article 9), les autoritats administratives i els serveis públics (article 10), els mitjans de comunicació (article 11), les activitats i els equipaments culturals (article 12), la vida econòmica i social (article 13) i els intercanvis transfronterers (article 14), amb l'obligació, per als països que l'han ratificat, "d'aplicar un mínim de 35 paràgrafs o apartats escollits entre les disposicions de la part III de la present Carta, dels quals almenys tres triats en cadascun dels articles 9, 10, 11 i 13" (Charte Européenne pour les langues régionales ou minoritaires 1992). És veritat que només concerneix les llengües anomenades històriques del

continent europeu, és a dir una petita part comparada amb els altres continents. No obstant això, la Carta representa l'exemple més reeixit en el qual s'hauria hagut d'inspirar la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals per documentar les qüestions lingüístiques.

Analtzada des del punt de vista de la protecció i de la promoció de les llengües del món, i prioritàriament aquelles que es troben en situació de perill, la Convenció de la UNESCO només pot suscitar, doncs, decepció: no conté cap disposició que pugui influir concretament en el procés de revitalització lingüística, en l'establiment de mesures que afavoreixin el desenvolupament de polítiques multilingües als països membres, cap disposició tampoc sobre una presència equilibrada i justa en l'espai públic, el sector educatiu, els mitjans i de manera general en els intercanvis culturals.

En aquest context, la qüestió lingüística, considerada com un element de la diversitat cultural, és d'alguna manera la germana pobra de les reflexions de la UNESCO, i és així malgrat el paper essencial que tenen les llengües en tant que vectors de la diversitat de les expressions culturals en el marc dels intercanvis simbòlics mundials.

Referències

- BEN HENDA, M. "Les contradictions d'une politique de diversité culturelle". A: Hermès, *La Revue*. 2/2006, núm. 45. <<http://www.cairn.info/revue-hermes-la-revue-2006-2-page-41.htm>>.
- BERNARD, H. R. "Language Preservation and Publishing". A: HORNBERGER, N. H. *Indigenous Literacies in the Americas: Language Planning from the Bottom up*. Berlín: Mouton de Gruyter, 1996.
- BOUMEDIENE, S. *La colonisation des savoirs. Une histoire des plantes médicinales du "nouveau monde" (1492-1750)*. París: Éditions des mondes à faire, 2016.
- CALVET, L.-J. *Le marché aux langues. Les effets linguistiques de la mondialisation*. París: Plon, 2002.
- CONSELL D'EUROPA. *Charte Européenne pour les langues régionales ou minoritaires*. Estrasburg: Consell d'Europa, 1992. <<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>>.
- CRYSTAL, D. *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- GRIMES, B. F. "Ethnologue: Languages of the World". Dallas: SIL International. Vol. 1 (2000).
- DAKHLIA, J. *Lingua franca. Histoire d'une langue métisse en Méditerranée*. Arles: Actes Sud, 2008.

- GUYOT, J. "Planning policies for language diversity: the weight of national realities in applying international conventions". A: Le, E.; Rao, S.; Reys, Ch. *Media in Minority Contexts*, *Journal of Applied Journalism and Media Studies*. Vol. 4 (2015), núm. 1.
- HAGÈGE, C. *Halte à la mort des langues*. París: Odile Jacob, 2000.
- HUYGHE, F-B. *La langue de coton*. París: Laffont, 1991.
- KAHANE, H.; KAHANE, R.; TIETZE, A. *The Lingua Franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*. Urbana: University of Illinois Press, 1958.
- KRAUSS, M. "The world's languages in crisis". A: *Language*. Vol. 68 (1992), núm. 1.
- LEDO ANDIÓN, M. *Cine, diversidad y redes. Pequeñas cinematografías, políticas de la diversidad y nuevos modos de consumo cultural*. Buenos Aires: IUNA, 2013.
- MATTELART, A. *Diversité culturelle et mondialisation*. París: La Découverte, 2005a.
- MATTELART, A. "Mondialisation et Culture: les apports de la Convention Internationale de l'Unesco sur la Diversité Culturelle". Conferència Internacional sobre Politiques Culturals, Bilbao, 14 i 15 de novembre de 2005, 2005b. <<http://docplayer.fr/5780033-Mondialisation-et-culture-les-apports-de-la-convention-internationale-de-l-unesco-sur-la-diversite-culturelle.html>>.
- MATTELART, A. "Bataille à l'Unesco sur la diversité culturelle". A: *Le Monde diplomatique*, octubre de 2005, 2005c. <<http://www.monde-diplomatique.fr/2005/10/mattelart/12802>>.
- MOSELEY, Ch. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*. París: UNESCO, 2010. <<http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>>.
- NERRIÈRE, J.-P.; MELLOTT, N. "Do you speak English or Globish?". A: *Annales des Mines - Gérer et comprendre*. 2010/2, núm. 100, 56-64. <<http://www.cairn.info/revue-gerer-et-comprendre1-2010-2-page-56.htm>>.
- NEUWIRTH, R. J. "'United in Divergency". A Commentary on the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions". A: *ZaöRV Heidelberg Journal of International Law*. Vol. 66, 2006. <http://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_4_a_819_862.pdf>.
- ORGANITZACIÓ INTERNACIONAL DEL TREBALL (OIT). "Convention 169 relative aux peuples indigènes et tribaux". A: *Recueil des conventions et recommandations internationales du travail*. Ginebra: Oficina Internacional del Treball, 2015. <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_384360.pdf>.
- PIMENTA, D.; PRADO, D.; BLANCO, Á. "Twelve years of measuring linguistic diversity in the Internet: balance and perspectives." París: UNESCO, 2009. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001870/187016e.pdf>>.
- UNESCO. *Convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles*. París: UNESCO, 2005 (edició 2013).
- UNESCO. "Déclaration universelle sur la diversité culturelle. Actes de la 31a sessió de la Conferència General". París: UNESCO, 2001.
- UNESCO WORLD REPORT. "Investing in Cultural Diversity and intercultural Dialogue". Luxemburg: UNESCO Publishing, 2009. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001852/185202E.pdf>>.
- UNESCO. AD HOC EXPERT GROUP ON ENDANGERED LANGUAGES. "Language Vitality and Endangerment". París: UNESCO, Programme Safeguarding of Endangered Languages, 2003.
- WURM, S. A. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*. París: UNESCO, 2001.